

Таубалдиева Д.С., Бекқали Ф.Ж.

**Аударма тәжірибесінде
мақал-мәтелдер мен тұрақты
сөз тіркестерінің қолданылу
дәрежесі**

Қазіргі таңда, күнделікті тұрмыста және де басқа да әлеуметтік салаларда мақал-мәтелдер мен тұрақты сөз тіркестерінің қолданылуы қаншалықты жиі орын алатындығын білу, анықтау әрбір аудармашы үшін маңызды. Өйткені аудармашылар аударма жасау тәжірибесінде мақал-мәтелдер мен фразеологизмдерді айтарлықтай дәрежеде кезіктіріп жатады. Олар адам өмірінің қай салаларында әсіресе жиі қолданылатындығы жөнінде хабардар болу – аудармашының жұмысын біраз жеңілдетеді.

Бұл мақала, жалпылама түрде, аударма саласында қызмет атқаратын аудармашылар арасында сауалнама жүргізу арқылы жасалған зерттеу жұмысы мен оның диаграмма түріндегі нәтижесі негізінде құрылған.

Түйін сөздер: аударма, тәжірибе, мақал-мәтел, фразеологизм, зерттеу.

Taubaldiyeva D., Bekkali G.J.

**Status of proverbs and idioms in
translation studies**

It's very important for each translator to know the role of proverbs and sayings, and collocations in everyday life and in other social spheres of human life, and to determine how often they occur in the practice of translation. Quite often, they are faced with this topic in the translation practice. Awareness about the areas of human activity in which proverbs and sayings, and idioms are particularly frequent, simplifies the work of an interpreter.

This article is written based on the research, which was conducted as a survey among translators, and on its results in the form of diagrams.

Key words: proverbs, idioms, translation studies, status.

Таубалдиева Д., Бекқали Ф.Ж.

**Статус пословиц, поговорок и
фразеологизмов
в переводческой деятельности**

Каждому переводчику очень важно знать роль пословиц, поговорок и фразеологизмов в бытовой и в других социальных сферах человеческой жизни, и определить, насколько часто они встречаются на практике перевода. Ведь зачастую они сталкиваются с этой темой на переводческой практике. Осведомленность о том, в каких сферах деятельности человека они особенно часто встречаются, упрощает работу переводчика.

Данная статья написана на основе исследования, которое проводилось в виде опроса среди переводчиков, и его результата в виде диаграмм.

Ключевые слова: пословицы, поговорки, перевод, статус, фразеологизм.

**АУДАРМА
ТӘЖІРИБЕСІНДЕ
МАҚАЛ-
МӘТЕЛДЕР МЕН
ТҰРАҚТЫ СӨЗ
ТІРКЕСТЕРІНІҢ
ҚОЛДАНЫЛУ
ДӘРЕЖЕСІ**

Аударматануда тұрақты сөз тіркестері мен мақал-мәтелдерді аудару, аударылатын тілде балама табу және оларды тәжірибе жүзінде қолдану мәселелері өте өзекті әрі аудармашының кәсіби шеберлігін талап етеді.

Заман талабына сай, кәсіби білікті, жоғары құзіретті аудармашыға қойылар талаптардың ең бастысы – ана тілі мен аударма тілін жетік білуі. Тілді жетік білу дегеніміз тек тілдің құрылымы мен тілдік ерекшеліктерін жақсы меңгеру ғана емес, сонымен бірге сол тілді өздерінің шынайы болмысының айнасы санайтын халықтың мәдениетін, тұрмыс-тіршілігі мен салт-дәстүрін жоғары дәрежеде білу. Өйткені тіл – әрбір халықтың ұлттық бейнесі. Ал аудармашының қызметі халықаралық, мәдениетаралық байланыстарда арадағы «алтын көпір» секілді. Демек, екі мәдениет өкілдері бір-бірін еш бөгетсіз түссінсуі аудармашыға сын. Сыннан сүрінбей өту басты мақсат болғандықтан, аудармашы қос тілдегі мәдениет көрсеткіштері – мақал-мәтелдер, тұрақты сөз тіркестерін және айшықты сөздер мен сөз тіркестерін жетік меңгеруі керек. Мақал-мәтел мен тұрақты сөз тіркесі дегеніміз не? Біріншісі – әр халықтың ғасырлар бойғы тұрмыста бастан кешкенін сипаттайтын тоқсан ауыз сөздің тобықтай ғана түйіні болса, соңғысы – әр ұлттың өзіне тән дүниетанымының тілде ерекше, құрамы өзгермейтін сөз тіркестермен бейнеленуі. «Мақал-мәтелдер – сөздік құрамның халық өміріндегі әрқилы кезеңдерді, қарым-қатынас пен қоғамдық құбылыстарды бейнелей сипаттайтын, көңілдегі ойды шебер де ұғымды жеткізетін, қысқа да нұсқа тұжырым жасайтын, мән-мазмұнға бай бөлігі» [1]. «Мақал-мәтелдер – ұзақ жылдар бойы халықтың іс-тәжірибесінен түйінделген даналық жемісі. Мақал-мәтелдер – әр кезеңде ата-бабадан ұлағатты сөз, парасатты ой ретінде ұрпақтың еншілеген мол қазынасы. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінінде халықтың өмір сүру барысындағы тәжірибесі, көңілге түйген ақылының кені жатыр» [2]. Белгілі бір халық туралы осынша құнды ақпаратты бір-екі жолға сыйғызған мақал-мәтелдердің екі жақты мәдени байланыста алар орны орасан зор. Сондықтан, аудармашының мақал-мәтелдер қорының неғұрлым үлкен болуы оның кәсіби құзіреттілігінің соғұрлым жоғары болуының айғағы.

Ал енді, тұрақты сөз тіркестері, яғни фразеологизмдерге келер болсақ, аударма ісінде олардың да маңыздылығы мақал-мәтелдерден кем түспейді. Құрылымы өзгертуге келмейтін, сөйлемге ерекше бір бояу беретін тұрақты тіркестер, аударма барысында, аудармашының ыждаһаттылығын талап етері сөзсіз. “Яғни, фразеологизмдер дегеніміз – формасы жағынан синтаксистік құрылымдармен ұқсас, бірақ олардай жалпы заңдылыққа сай сөйлеу кезінде жасалмай, даяр қалпында қайталап қолданылатын семантикалық және лексика-грамматикалық құрамы тұрақты сөз тіркестері мен сөйлемшелер” [3].

Алайда, айтылғандардан бөлек тағы бір мәселе – осы аталған тілдік элементтерді, яғни мақал-мәтелдер мен фразеологизмдерді аудару болып табылады. Аударма ісінде ең күрделі мәселелердің бірі екенін айта кету керек. Өйткені бұл тілдік элементтер сөзбе-сөз аудармаға немесе калька жасауға мүлдем келмейді, келсе де қабылданбайды. Себебі аударма тілінде оқырманға түпнұсқадағыдай әсер етуі үшін, аудармашы, мақал-мәтелдер мен фразеологизмдердің семантикалық-құрылымдық жағынан тура не болмаса жалпы баламасын таба білуі шарт. Ал баламаны, яғни эквивалентін таба білу, аудармашыға, аударма тіліндегі мақал-мәтелдер мен фразеологизмдерді мүмкіндігінше толық зерттеп, білімін толықтыруды қажет етеді. Оның себебі балама таба білуге дағдыланған

аудармашыға, мақал-мәтелдер мен тұрақты сөз тіркестерін тәжірибеде қолдану барысында, бір тілден екіншісіне ауысу процесі жылдам әрі жеңіл тиеді.

Әрбір тілде, белгілі бір дәрежеде, сөздерді әсерлеу немесе оларға реңк беру мақсатында, я болмаса бүкіл ойды “бір жіпке тізіп” жинақы жеткізу үшін мақал-мәтелдер мен фразеологизмдер қолданылады. Алайда, олар қай кезде, қай уақытта, қандай жағдайда қаншалықты қолданылады? Өйткені, біз білетіндей, қоғамда түрлі салалар бар, түрлі әлеуметтік топтар мен түрлі мамандықтар бар. Аталмыш тілдік элементтер қоғамның мұндай сан алуан тұстарында бірдей дәрежеде қолданылады деп айту қате. Өйткені, бізге, тәжірибе мен зерттеу жұмыстары көрсеткендей, мақал-мәтелдер мен тұрақты сөз тіркестерін қолдануды мүлдем қажет етпейтін орта да, оған қарама-қарсы жағдай да кездеседі. Осы жердегі мақсат – қолданылудың нақты не болмаса жуық көрсеткішін анықтап, аудармашының жұмысын жеңілдетіп, бағдар беру. Олай болса, осы мақсатқа жету үшін орындалған зерттеу жұмыстарын басшылыққа алып, мәселені қарастыру қажет.

Зерттеу жұмысы әлеуметтік сауалнама ретінде жүргізілді. Сауалнамаға жас ерекшеліктері, жынысы, мамандығы әр түрлі, бірақ аударма ісінде тәжірибелері бар жеке тұлғалар қатысты. Соның нәтижесі диаграмма түрінде ұсынылады.

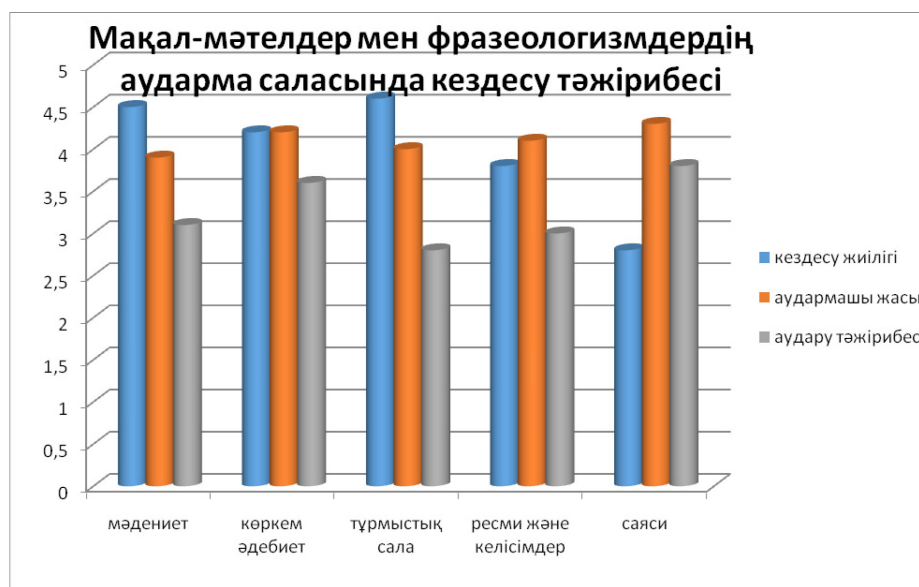

Диаграмма 1

Диаграмма 2

Жоғарыда келтірілген диаграммаларға талдау жасайтын болсақ, бұл диаграммаларға қолданылған ақпараттар аудармашыларға жүргізілген сауалнама нәтижесінде алынған болатын. Сауалнамаға 20-ға жуық әр түрлі жастағы, аударма саласында кем дегенде 4-5 жыл қызмет еткен кәсіби аудармашылар қатысты. Қатысушылардың 60 пайызы әйел адамдар болса, 40 пайызы ер адамдар болды. Аудармашылардың 90 пайызы аударманы шығыс тілдерінде жүргізген болса, 10 пайызы батыс тілдерінде жүргізген. Адамның әлеуметтік өмірінің басты салалары қамтылған және сол салаларда мақал-мәтелдер мен фразеологизмдердің кездесу ықтималдылығы мен мүмкіндігін анықтау мақсатында осы зерттеу жұмысы өз деңгейінде жүргізілді.

1-ші диаграммада мақал-мәтелдер мен тұрақты тіркестердің, яғни фразеологизмдердің аударма тәжірибесінде қаншалықты жиі кездесетіндігі, аудармашылардың жас ерекшеліктері мен олардың аударма саласындағы тәжірибесі көрсетілген. Аудармашылардың жас ерекшеліктеріне көңіл бөлуіміздің себебі қазіргі таңда, жас буын өкілдерінің мақал-мәтелдер қоры қай дәрежеде, және де үлкен буын өкілдерімен салыстырғанда оларды қаншалықты білетіндігін анықтау болатын. Зерттеу нәтижесі бойынша, 20-30 жас аралығындағы аудармашылар саны өте аз және олардың мақал-мәтелдер мен фразеологизмдер қоры салыстырмалы түрде өте аз болып табылады. Және де қатысушылардың аударма саласындағы тәжірибесі олардың мақал-мәтелдер мен тұрақты тіркестерді қаншалықты білетіндігінің көрсеткіші ретінде алынған болатын. Зерттеу нәтижесіне сүйен-

сек, тәжірибесі 10 жылға жуық және 10 жылдан асатын аудармашылардың мақал-мәтелдер мен фразеологизмдер қоры айтарлықтай жоғары дәрежеде екендігі анықталды.

2-ші диаграммада аударма жасаудағы негізгі, басты салалар пайыздық үлеспен қарастырылып, сауалнама нәтижесі бойынша бөлінді. Диаграммадан көріп тұрғанымыздай, мақал-мәтелдер мен фразеологизмдердің ең көп қолданылатын саласы мәдени сала болып табылады. Одан кейінгі орынды шамамен теңдей дәрежеде тұрмыстық және көркем әдебиет салалары алып тұр. Ары қарай ресми және келісімдер саласында мақал-мәтелдер мен фразеологизмдердің сирек кездесетіндігі белгілі болды. Мақал-мәтелдер мен тұрақты тіркестердің ең сирек кездесетін немесе қолданылатын саласы – саяси сала екендігі зерттеу нәтижесі аясында айқындалды.

Сонымен, зерттеу нәтижесін қорытындылай келе, мынадай тұжырым жасауға болады: аударма жасау салаларына байланысты және аударма жасаушы мамандардың жас ерекшеліктері мен кәсіби тәжірибелеріне байланысты мақал-мәтелдер мен фразеологизмдердің қаншалықты қолданысқа ие әрі актуалды екенін анықтауға болады. Осылайша, мақал-мәтелдер мен тұрақты тіркестердің аударма саласындағы алатын орны, маңыздылығы мен өзектілігі, және де қолданылу дәрежесі айқындала түседі. Сауалнама жүргізу арқылы тақырып толығымен сипатталып, ашылып, қойылған мақсат орындалды. Аударма тәжірибесінде мақал-мәтелдер мен тұрақты сөз тіркестерінің қолданылу дәрежесі жан-жақты көрсетілді.

Әдебиеттер

- 1 Оспанова П.А., Камбатырова Г. Ағылшын, қазақ және орыс мақал-мәтелдері халық ауыз өнерінің жанры ретінде. – Тараз, 2008.
- 2 Зейнелова Л.М., Наби Л. Қазақ, орыс, ағылшын, неміс тілдеріндегі мақал-мәтелдердің мағыналық ұқсастығы және тәрбиелік мәні // Вестник КАСУ. – №2. – 2006.
- 3 Сүлейменова Ж.М., Қазанбаева А.З. Оралхан Бөкей шығармаларындағы фразеологизмдердің лексика-семантикалық сипаты. – Қарағанды, 2011.

References

- 1 Ospanova P.A., Kambatyrova G. Agylyshyn, kazak zhane orys makal-matelderi halyk auyz onerinin zhanry retinde. – Taraz, 2008
- 2 Zeynelova L.M., Nabi L. Kazak, orys, agylshyn, nemis tilderindegi makal-matelderdin magynalyk uksastygy zhane tarbielik mani. – Vestnik KASU №2 -2006
- 3 Suleimenova ZH.M., Kazanbayeva A.Z. Oralkhan Bokei shygarmalaryndagy phrazeologizmderdin leksika-semantikalyk sipaty. – Karagandy, 2011